

PAPER DETAILS

TITLE: Kadinin Kocasina Secde Etmesinden Bahseden Rivâyetler Üzerine Bir Inceleme

AUTHORS: Hamdi Türkoglu

PAGES: 746-785

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3346612>

Kadının Kocasına Secde Etmesinden Bahseden Rivâyetler Üzerine Bir İnceleme

Hamdi TÜRKOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı

Assist. Prof., Bayburt University Faculty of Theology, Department of Hadith

Bayburt, Türkiye

hturkoglu@bayburt.edu.tr

orcid.org/0000-0002-5740-2401

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi /Research Article

Geliş Tarihi / Received: 19 Ağustos / August 2023

Kabul Tarihi / Accepted: 20 Aralık / December 2023

Yayın Tarihi / Published: 30 Aralık / December 2023

Yayın Sezonu / Pub. Date Season: Aralık / December

Sayı/ Issue: 21 **Sayfa /Page:** 746-785.

Atıf / Cite as: Türkoğlu, Hamdi. "Kadının Kocasına Secde Etmesinden Bahseden Rivâyetler Üzerine Bir İnceleme [A Study on Narrations Mentioning Woman's Prostration to Her Husband]". *Amasya İlahiyat Dergisi-Amasya Theology Journal* 21 (December 2023): 746-785.

<https://doi.org/10.18498/amailad.1346335>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Amasya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Amasya University, Faculty of Theology, Amasya, 05100 Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/amailad>

A Study on Narrations Mentioning Woman's Prostration to Her Husband

Abstract

Recently, it has been observed that narratives related to husband-wife relationships have been increasingly discussed and included on the agenda. In this article, it was analyzed one of the famous narratives which was about a woman's prostrating to her husband. The aforementioned narrative has been argued by academic studies such as dissertations, articles, books and even social media platforms whether its in favour or disfavour. It has seen that some studies on this subject concluded to criticize the Prophet Mohammad (pbuh) and his Sunnah particularly and Islam in general through the aforementioned narrations and some other studies refuted these criticisms. All the situation made it clear necessity of a detailed research about the subject and to avoid from misunderstanding of these narrations.

The study focuses on that the narrative's true existence and evidences on what it means. In other words, it was questioned that the authenticity of the Prophet's narration and it was examined how it should be understood. The hadith was narrated as a marfou riwayat with a traceable chain of transmission until the Prophet Mohammad (pbuh) by his many famous companions like Abu Hurairah and Anas bin Malik and Abdullah bin Abbas and Muadh bin Jabal and Aisha and Zaid bin Arqam and Jabir bin Abdullah and Abdullah bin Abi Awfa and also it has various degrees of the authenticity.

In this regard, it has become clear that none of the narrations we have considered is an authentic hadith that fulfills the conditions of an authentic hadith. However, it has become clear that since the narrations support each other, the judgment that others are true and good can be issued in multiple ways. On the other hand, the study showed that some narrations are weak in terms of authenticity, but it was pointed out that these narrations are also included in the basic hadith sources. In addition, the article includes thoughts on the validity of the narrative in some studies conducted in recent years. While some of these studies accept that the narration is from the Prophet, and criticize how Islamic view on women according to the aforementioned narrations, others, under the influence of these criticisms, state that the narrations on this subject are either very weak or fabricated.

The study also indicated how important it is that avoiding prejudgments in evaluating this narrative and others to understand and evaluate narratives correctly. It also stated that avoiding prejudgments, objectivity, and impartiality

are important criteria to evaluate hadiths. In addition, it was stated that a literal approach would prevent a correct understanding of the narrative in understanding and evaluating hadiths and it was focused on the basic meaning and purpose of the text in evaluating the narrative. This would lead to more accurate results to understand the relevant narratives.

On the other hand, two important issues were emphasized in the aforementioned narratives in terms of content. First of all it is forbidden one person's prostrate to other and prostration with the intention of worship can only be done to God. In this context, the study confirmed that prostration, which is the symbol of oneness and divinity, is permissible to no one other than the God. In addition, it was stated that no human being, including the prophets, could be treated with extreme reverence.

The second issue the narrative emphasizes is the rights and responsibilities in the relationship between husband and wife, which is the cornerstone of the family. In this context, the study stated that the narratives in question are an exaggerated means of expressing a woman's respect to her husband and carrying out her duties and responsibilities. In addition, we cannot infer from the aforementioned narrative the meaning of humiliating or treating women as second-class citizens compared to men. It has been stated that it does not place the woman in a lower status than the man because and it does not indicate that the man is better than the woman in terms of merit. Once again, a husband's some responsibilities towards his wife are mentioned to demonstrate the importance of evaluating the relevant narration in the integrity of the Qur'an and Sunnah.

This study aims to know the authenticity and meaning of the narration about a woman prostrating to her husband, consists of two main chapters. In the first chapter, the validity of the narratives related to the topic was emphasized and the narratives were grouped under two sub-headings: "acceptable narratives" and "weak narratives." The narratives were then generally verified. In the second chapter the content and meaning of the narrative has been studied.

Keywords: Hadith, Prostration, Woman's prostrating to her husband, Rights of husband and wife, Family.

Kadının Kocasına Secde Etmesinden Bahseden Rivâyetler Üzerine Bir İnceleme

Öz

Son dönemlerde, özellikle karı-koca ilişkilerine dair rivâyetlerin artarak tartışıldığı ve gündeme taşındığı görülmektedir. Bu makalede, öne çıkan rivâyetlerden biri olan kadının kocasına secde etmesi tetkik edilmektedir. Söz konusu rivâyet; tez, makale, kitap gibi çeşitli akademik çalışmalardan sosyal medya platformlarına kadar çeşitli mecralarda lehte ve aleyhte birçok değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Konuyla ilgili yapılan bazı çalışmalarda bahsi geçen rivâyetler üzerinden özelde Hz. Peygamber ve onun sünnetinin genelde ise İslam'ın tenkit edildiği ve bu tenkitlere cevap niteliğinde muhtelif çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Bu da konuyla ilgili rivâyetlerin detaylı araştırılmasının ve doğru anlaşılmasının önemini gerekli kılmaktadır.

Çalışma ilgili rivâyetin genel olarak sübût ve delâletine odaklanmaktadır. Bir başka ifadeyle bahsi geçen rivâyetin Hz. Peygamber'e nispetinin sıhhati ve muhtevası üzerinde durulmuştur. Ebû Hureyre, Enes b. Mâlik, Abdullah b. Abbas, Muâz b. Cebel, Hz. Âişe, Zeyd b. Erkam, Câbir b. Abdillâh, Abdullah b. Ebî Evfâ gibi çok sayıda meşhur sahâbî tarafından merfû olarak nakledilen rivâyetin sıhhat bakımından farklı dereceleri bulunmaktadır. Bu meyanda incelenen rivâyetler arasında sahih hadisin şartlarını tam olarak taşıyan sahih li-zatih bir rivâyetin olmadığı anlaşılmıştır. Bununla birlikte rivâyetlerin birbirini desteklemesi cihetiyle birçok tarik için sahih li-gayrih ve hasen hükmünün verilebileceği görülmüştür. Öte yandan çalışmada sıhhat bakımından rivâyetin bazı tariklerinin zayıf olduğu tespit edilmiş bununla beraber bu rivâyetlerin de temel hadis kaynaklarında yer aldığına dikkat çekilmiştir. Ayrıca makalede son yıllarda yapılan bazı çalışmalarda rivâyetin sıhhati hakkındaki yaklaşımlarına yer verilmiştir. Bu çalışmalardan bir kısmı rivâyetin Hz. Peygamber'e ait olduğunu kabul ederek bahsi geçen rivâyetlerden hareketle İslam'ın kadına bakışını eleştirilirken diğer bir kısmında ise bu eleştirilerin de etkisiyle bu konudaki rivâyetlerin ya aşırı zayıf ya da uydurma olduğu ifade edilmiştir.

Ayrıca çalışmada, bu ve bunun gibi rivâyetlerin değerlendirilmesinde önyargılardan uzak durmanın rivâyetlerin doğru anlaşılması ve değerlendirilmesi noktasında önemli olduğuna işaret edilmiş, önyargılardan uzak durmanın, nesnellik ve tarafsızlığın hadis değerlendirmelerinde önemli bir kriter olduğu belirtilmiştir. Ayrıca üzerinde durulan rivâyet ve benzerlerinin

anlaşılması ve değerlendirilmesi noktasında lafzî ve literal yaklaşımın rivâyetin doğru anlaşılmasına mani olacağı belirtilerek ilgili rivâyetlerin değerlendirilmesinde metnin altında yatan mana ve maksada odaklanmanın daha isabetli sonuçlara ulaştıracağı vurgulanmıştır.

Öte yandan muhteva yönüyle bahsi geçen rivâyetlerde iki önemli husus vurgulanmıştır. Bu hususlardan ilki, beşerin beşere secde etmesinin yasaklanması ve ibadet kastıyla yapılacak secdenin sadece Allah'a yapılmasıdır. Bu kapsamda çalışmada vahdaniyet ve uluhiyetin şiarı olan secdenin Allah'tan gayrisına yapılamayacağının altı çizilmiştir. İlâveten peygamberler de dahil olmak üzere fani olan hiçbir şeye ifrad derecesine varacak ta'zimin yapılamayacağı ifade edilmiş ve bu hususta sahabenin şahsında ümmetin uyarıldığına dikkat çekilmiştir.

Rivâyetin vurguladığı ikinci husus ise ailenin temel taşı olan karı-koca ilişkilerindeki haklar ve sorumluluklardır. Bu bağlamda çalışmada söz konusu rivâyetlerin kadının kocasına saygı göstermesini, görev ve sorumluluklarını yerine getirmesini salık verdiğine değinilmiştir. Ayrıca mezkur rivâyetten kadının aşağılanması, tahkir edilmesi, erkeğe nispetle ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmesi gibi anlamları çıkarmanın mümkün olmadığı gibi; insan olma, kul olma cihetiyle de kadını kocadan aşağı bir konuma itmediği, erkeğin kadından daha faziletli veya daha hayırlı olduğunu da göstermediği ifade edilmiştir. Yine ilgili rivâyetin Kur'an ve sünnet bütünlüğünde değerlendirmenin önemini göstermesi bakımından kocanın da hanımına karşı bazı sorumluluklarına değinilmiştir.

Kadının kocasına secde etmesinden bahseden rivâyetin sıhhatinin ve manasının tespitini amaçlayan bu çalışma temelde iki ana başlıkta ele alınmaktadır. İlk başlıkta konuyla ilgili rivâyetlerin sıhhati üzerinde durulmuş ve rivâyetler "makbûl rivâyetler" ve "zayıf rivâyetler" şeklinde iki alt başlıkta toplanmıştır. Ardından da rivâyetlerin genel sıhhat değerlendirmesi yapılmıştır. İkinci başlıkta ise rivâyetin muhteva ve manası üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Secde, Kadının kocasına secde etmesi, Karı-koca hakları, Aile.

Giriş

Son yıllarda özellikle karı koca ilişkilerinden bahseden bazı hadisler daha yoğun olarak gündeme taşınmakta ve tartışılmaktadır. Bu rivâyetlerden biri kadının kocasına secde etmesinden bahseden rivâyettir. Gerek sosyal medya platformları gerekse yapılan bazı çalışmalarda sözü edilen rivâyetin lehinde ve aleyhinde muhtelif değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu yönüyle konunun hem güncel hem de önemli olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada rivâyetin Hz. Peygamber'e nispetinin sıhhati ve rivâyetin muhtevası üzerinde durulacaktır. Yapılan bazı çalışmalarda bu ve buna benzer birtakım rivâyetler üzerinden Hz. Peygamber ve İslam'ın tenkit edildiği görülmektedir.¹ Bu tenkitlere cevap olabilecek bazı çalışmalarda ise böyle bir rivâyetin Hz. Peygamber'e ait olamayacağı değerlendirilmiştir.² Yine temel hadis kaynaklarına neredeyse hiç bakılmadığı anlaşılan bir çalışmada, son dönemde yapılmış çalışmalar referans gösterilmek suretiyle rivâyetin peşinen uydurma olduğu kabul edilmiştir.³ Yüksek lisans tezinden üretilen bir çalışmada ise rivâyetin bazı senedleri değerlendirilerek sahih oldukları ifade edilmiştir ki ilgili senedlerdeki râvîler hakkında bulunan tezkiye ve tenkitler dikkate alınacak olursa sahih hadisin şartlarını tam olarak taşımadıkları söylenebilir.⁴

Muhtevası açısından rivâyette dikkat çeken temel iki husus bulunmaktadır. Bunlardan ilki “beşerin beşere secde etmesinin yasaklanması ve secdenin sadece Allah'a yapılacağı”, ikincisi ise ailenin

¹ İlhan Arsel, *Şeriat ve Kadın* (İstanbul: Kurtiş, 1991), 240.

² Ali Osman Ateş, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2000), 313-330.

³ Bk. Huriye Tekin Önür - Engin Güneş, “Kadınlarla İlgili Uydurma Hadislerin Kadınların Rol Davranışları Üzerine Etkisi: Kütahya İmam Hatip Lisesi Örneği”, *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi* 6/3 (31 Temmuz 2008), 1-12.

⁴ Hatice Eriş, “Eşler Arası Saygının Sınırı Bağlamında 'Secde Hadisi'ne Bir Bakış”, *Akademik-Uls* 6/1 (29 Haziran 2022), 61-86.

temel taşı olan karı koca arasındaki haklara, sorumluluklara dikkat çekilmesidir.

Sözlükte eğilmek, boyun eğmek, tevazu ile alını yere koymak anlamına gelen secde,⁵ namazın önemli rükünlerinden biri olup Allah'tan başkasına yapılamaz. Bu rivâyette de açık bir şekilde Allah'tan başkasına secde edilemeyeceği belirtilmiştir. Bununla birlikte Kur'an-ı Kerîm'de muhtelif âyetlerde Allah'ın meleklerle Âdem'e secde etmelerini emrettiği anlatılmaktadır.⁶ Yine anne-babası Hz. Yusuf'un makamına girdikleri zaman secde ettikleri ifade edilmektedir.⁷ Bu iki olayda bahsedilen secdenin, ibadet maksadıyla yapılmadığı anlaşılmaktadır. Meleklerin Hz. Âdem'e secdesi selamlama, ta'zim, hürmet maksadıyla yapılmışken, ailesinin Hz. Yusuf'a secde etmesinin ise o dönemin bir âdeti ve selamlama niyetiyle yapıldığı ifade edilmiştir.⁸

Yukarıda da belirtildiği üzere rivâyet, bir yandan Allah'tan başkasına secde edilemeyeceğini açıklarken öte yandan ailenin temelini oluşturan eşlerin sorumluluklarından bahsetmektedir. Bilindiği gibi İslam'da aile, dinî ve ictimai hayatta önemli bir rol oynamaktadır. Aile kurma ve evlilik, Kur'an-ı Kerîm ve hadislerde özellikle teşvik edilen ve değerli görülen bir süreçtir. Aile, eşlerin birbirleriyle sevgi ve merhamet dolu bir ortamda bir araya gelmesini sağlayarak huzur bulduğu, mutlu oldukları sıcak bir yuvadır.

Kur'an'da geçen *"İsmi kaynaşasınız diye size kendi türünüzden eşler yaratıp aranızda sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi de O'nun kanıtlarındandır. Doğrusu bunda iyi düşünen kimseler için dersler vardır."*⁹ âyeti, aile birliğinin önemine ve içerisinde barındırdığı sevgi, muhabbet ve huzura işaret eder. Bu bağlamda, İslam'da aile kurma teşvik edilmiş,

⁵ İbrahim Mustafa vd., *el-Mu'cemu'l-Vasît* (Kâhire: Mecmeu'l-Lüğati'l-Arabiyye, 1392/1972), 1/416.

⁶ el-Bakara 2/34; el-A'râf 7/11; İsrâ 17/61; el-Kehf 18/50.

⁷ Yûsuf 12/100.

⁸ Bk. Nihat Dalgın, "Secde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009).

⁹ er-Rum 30/21.

evlilik bir ibadet ve Allah'ın rızasını kazanma vesilesi olarak değerlendirilmiştir. Zira evlilik bir yandan neslin devamını sağlarken diğer yandan dinin yasaklamış olduğu günahlardan uzak tutmaktadır.¹⁰

Nikahın sünnet olduğunu belirten Hz. Peygamber,¹¹ maddî ve manevî anlamda evlenmeye gücü yeten kimselerin evlenmesini teşvik eder. Bu durum, evliliğin İslam'da sosyal ve dinî açıdan önemli bir konuma sahip olduğunu gösterir.

İslam ailenin temel taşı olan eşler arasında bir ayırım yapmamış, karı-koca olarak her ikisine de değer vermiştir. Ayrıca aile içerisinde huzur ve sükûnun sağlanması için eşlere birtakım görevler yüklemiştir. Bu görevler ise hem âyetler hem de sünnetle ortaya konulmuştur. Özellikle eşlerin birbirleri üzerindeki haklarını, görev ve sorumluluklarını açıklayan çok sayıda hadis bulunmaktadır. Bunların bir kısmına ileride değinilecektir.

Bu çalışmada tevhi'd inancını vurgulayan ve eşlerin birbirleri üzerindeki haklarına işaret eden "Birinin bir başkasına secde etmesini emretseydim kadının kocasına secde etmesini emrederdim." rivâyeti incelenmiştir. Ondan fazla sahâbî tarafından nakledilen ilgili rivâyetin her bir sahâbîden gelen senedleri ayrı ayrı ele alınarak sıhhat değerlendirmesi yapılmıştır. Böylece makbûl ve zayıf senedler cerh ve ta'dil kitaplarındaki bilgiler, ilgili hadisin sıhhati kapsamında muhaddis, muhakkik ve diğer araştırmacıların değerlendirmeleri ışığında ortaya konulmuş, ardından da makbûl (sahih-hasen) ve zayıf rivâyetlerin sıhhatiyle alakalı genel bir değerlendirme yapılmıştır. Sıhhat değerlendirmesinden sonra ise rivâyetin delâleti yani muhtevası üzerinde durulmuştur.

1. Kadının Kocasına Secde Etmesiyle İlgili Rivâyetler

Tetkik edilen bu rivâyet çok sayıda sahâbî tarafından merfû olarak nakledilmiştir. Tirmizî (ö. 279/892), rivâyeti Ebû Hureyre'den (ö. 58/678)

¹⁰ Bk. Mehmet Âkif Aydın, "Aile", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 26 Temmuz 2023).

¹¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvî'nî İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabi, ts.), "Nikâh", 1; Süleyman b. Eşas es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût (Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430), "Salât", 315.

tahric ettikten sonra rivâyetin Muâz b. Cebel (ö. 17/638), Sürâka b. Mâlik (ö. 24/645), Hz. Âişe (ö. 58/678), İbn Abbas (ö. 68/687), Abdullah b. Eb î Evfâ (ö. 86/705), Talk b. Ali (ö. ?), Ümmü Seleme (ö. 62/681), Enes b. Mâlik (ö. 93/711) ve İbn Ömer (ö. 73/693) tarafından rivâyet edildiği bilgisini vermektedir.¹² Bahsi geçen rivâyet Câbir b. Abdillâh (ö. 78/697), Gaylân b. Seleme (ö. 23/644), Zeyd b. Erkam (ö. 68/688), Isme b. Mâlik (ö. ?), Büreyde b. Husayb (ö. 63/682), Süheyb b. Sinan (ö. 38/659) tarafından da nakledilmiştir. Makbûl ve zayıf tarikleri bulunan rivâyetin öncelikle makbûl olduğu tespit edilen tarikleri ele alınacaktır. Sonra da zayıf rivâyetleri incelenecektir.

1.1. Makbûl Rivâyetler

1.1.1. Ebû Hureyre Tariki:

Ebû Hureyre tarikiyle gelen rivâyet, Tirmizî, İbn Hibbân (ö. 354/965), ve Beyhakî'nin (ö. 458/1066) eserlerinde yer almaktadır.

Tirmizî'deki rivâyet şu şekildedir: "Birisinin bir başkasına secde etmesini emretseydim kadının kocasına secde etmesini emrederdim."¹³

Tirmizî'de muhtasar olarak yer alan rivâyet, İbn Hibbân'da biraz daha ayrıntılı kaydedilmiştir. Beyhakî'nin Tirmizî'de yer alan yukarıdaki rivâyetten farkı ise hadisin sonunda kocanın hanımı üzerindeki hakkından bahsetmesidir.

Rivâyet, İbn Hibbân'da ise şu şekilde geçmektedir:

"Resûlullah (s.a.v.), ensar'a ait bir bahçeye girdi. Orada birbirine vuran ve gürültü çıkaran iki deve vardı. Allah'ın Elçisi develere yaklaştı. Onlar da başlarını yere koydular. Yanındakiler dedi ki: "Develer Resûlullah'a secde etti." Bunun üzerine Resûlullah şöyle dedi: "Kimsenin kimseye secde etmesi uygun değildir. Başka birine secde etmek mümkün

¹² Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir-Muhammed Fuâd Abdülbâkî vd. (Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Beyânî, 1395), "Rada", 10.

¹³ Tirmizî, "Rada", 10; Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Ebî Hâtim el-Bustî İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1408), 1/437; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424), 7/475.

olsaydı, kadına kocasına secde etmesini emrederdim, çünkü Allah onun üzerine büyük haklar koymuştur.”¹⁴

Metni yukarıda zikredilen rivâyeti Tirmizî; Mahmud b. Gaylân-Nadr b. Şümeyl-Muhammed b. Amr-Ebû Seleme-Ebû Hureyre senediyle nakletmiştir. Ebû Hureyre’den gelen isnadların ortak râvîsi Muhammed b. Amr bazı münekkitler tarafından tezkiye edilse de bazıları tarafından tenkit edilmiştir. İbn Maîn (ö. 233/848) onu için bazen “sika” bazen “leyse bi-hücce” ifadelerini, İbn Adî (ö. 365/976) ise “lehû hadîsün sâlihun, lâ be’s bih” ifadelerini kullanmıştır. Ebû Hâtim (ö. 277/890) hadislerinin yazılabileceğini belirtmiş ve “sâlihu’l-hadis” demiştir. Nesâî (ö. 303/915) onu “leyse bihî be’s ve sika” ifadeleri ile değerlendirmiştir. İbn Hibbân onu *Sikât*’ında zikretmiş ve hata yaptığını bildirmiştir.¹⁵ İbn Hacer onu vehim kusuru ile tenkit etmiş ve “sadûk” ifadesini kullanmıştır. Cûzecânî gibi münekkitler ise onun zayıf bir râvî olduğuna işaret etmiş ve “leyse bi-kaviyyi’l-hadîs” ifadelerini kullanmıştır.¹⁶

Münekkitlerin bu değerlendirmelerden hareketle Muhammed b. Amr’ın zabtıyla ilgili bazı kusurlarının bulunduğu anlaşılmaktadır. Münekkitlerin bir kısmı onu bu kusurları sebebiyle zayıf addederken diğer bir kısmı tezkiye etmekle birlikte yine bu kusurlara işaret edecek lafızlar kullanmışlardır. Bu bilgilerden hareketle Tirmizî’nin senedi özelinde hadisin hasen olduğu söylenebilir. Tirmizî de söz konusu kusurlar sebebiyle olacak ki hadisin hasen-garib olduğunu belirtmiştir.¹⁷

¹⁴ İbn Hibbân, *Sahîh*, 1/437.

¹⁵ Muhammed b. Hibban b. Ahmed b. Ebi Hatim el-Bustî İbn Hibbân, *es-Sikât*, thk. es-Seyyid Şerefüddin Ahmed (Dâru’l-Fikr, 1975), 7/377.

¹⁶ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 1405), 6/136-137; Ebû’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Tehzîbu’t-tehzîb*, thk. İbrahim ez-Zeybek, Adil Mürşid (Müessesetü’r-Risâle, 1995), 9/375-376; Ebû’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Takrîbü’t-tehzîb*, thk. Muhammed Avvâme (Suriye: Dâru’r-Reşid, 1406), 499.

¹⁷ Tirmizî, “Rada’”, 10.

1.1.2. Enes b. Mâlik Tariki:

Enes b. Mâlik'ten gelen rivâyeti Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Hüseyin b. Muhammed-*Halef b. Halife-Hafs b. Abdillâh*-Enes b. Mâlik tarikiyle rivâyet etmiştir. Rivâyeti Nesâî de Muhammed b. Muaviye vasıtasıyla aynı senedle kaydetmiştir. Nesâî'nin rivâyetinin daha kısa olduğu görülmekte olup beşerin beşere secdesinin uygun olmayacağı ifade edilmiş ve rivâyetin sonunda da kocanın hanımı üzerindeki hakkına değinilmiştir.¹⁸ Ahmed b. Hanbel'in rivâyeti ise daha ayrıntılı olarak kaydedilmiştir ki rivâyet şu şekildedir:

"Enes b. Mâlik şöyle dedi: "Ensarlı bir ailenin işlerini gördükleri bir develeri vardı. Ancak bu deve onlara zorluk çıkarmaya başladı ve sırtına binilmesine ve yük taşınmasına izin vermedi. Ensar, Resûlullah'a geldi ve dedi ki: "Bizim işlerimizi gördüğümüz bir devemiz vardı, ancak o zorluk çıkardı. Bize engel oluyor. Ekinlerimiz ve hurmalarımız susuz kaldı. Bunun üzerine Resûlullah, ashâbına şöyle dedi: "Kalkın!" Onlar da kalktı. Hz. Peygamber devenin bulunduğu bahçeye girdi ve deveye doğru ilerledi. Ensar şöyle dedi: "Ey Allah'ın Resûlü, o artık bir köpek gibi saldırgan oldu. Sana saldırmasından korkuyoruz." Bunun üzerine Resûlullah şöyle cevap verdi: "Bana zararı dokunmaz." Deve, Resûlullah'ı görünce ona doğru yöneldi ve başını eğdi (secdeye kapandı). Bunun üzerine Resûlullah, devenin başından tutarak onu çöktürdü ve işe yanaştırdı. Ardından ashâbı dedi ki: "Ey Allah'ın Nebisi! Bu, akli olmayan bir hayvan ve sana secde ediyor. Ancak bizim aklımız var ve sana secde etmeye daha evlayız. "Bunun üzerine Resûlullah şöyle cevap verdi: "Bir insanın başka bir insana secde etmesi uygun değildir. Eğer bir insanın başka bir insana secde etmesi uygun olsaydı, bir kadına kocasına secde etmesini emrederdim, çünkü onun hakkı büyüktür..."¹⁹

¹⁸ Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421), 8/253.

¹⁹ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût, Adil Mürşid (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1401), 20/64/65.

Bu rivâyetin senedinde bulunan Halef b. Halife ve Hafs b. Abdillâh tezkiye edilmekle birlikte bazı yönleriyle de tenkit edilmiştir. İbn Adî, Halef'in bazı rivâyetlerinde hata yaptığını söylemiş ve "lâ be'se bih" ifadesini kullanmıştır. İbn Maîn, Ebû Hâtim, Zehebî (ö. 748/1348) ve İbn Hacer (ö. 852/1449) "sadûk" ifadesiyle tezkiye etmişlerdir. İclî (ö. 261/875), onun için "sika" demiştir. Ancak Halef ömrünün sonlarına doğru ihtilata maruz kalmıştır. Onu tezkiye eden münekkitler ayrıca bu duruma işaret etmişlerdir. Bunun için Mesleme b. Kâsım hafızasının zayıflamasından önce ondan hadis dinleyenlerin rivâyetlerinin sahih olduğu belirtmiştir.²⁰

Hafs b. Abdillâh'a gelince onu birçok münekkidin tezkiye ettiği görülmektedir. İbn Hibbân onu *Sikât*'ında zikretmiş, Ebû Hâtim "sâlihu'l-hadîs", Dârekutnî (ö. 385/995) ve Zehebî onun için "sika" ifadesini kullanmıştır. İbn Hacer ise bazı kusurları sebebiyle olacak ki onun hakkında "sadûk" ifadesini kullanmıştır.²¹

Bu değerlendirmelerden hareketle her iki râvînin mutlak anlamda mecrûh olduğunu söylemek zor gözükmektedir. Buna göre bahsi geçen rivâyetin hasen olarak değerlendirilmesi uygun olacaktır. Ahmed b. Hanbel'i tahkik eden Şuayb el- Arnaût (ö. 2016) ise rivâyetin bu kısmı için sahih li-gayrih hükmünü tercih etmiştir.²²

²⁰ Ebû Ahmed b. Adî el-Cürcânî İbn Adî, *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*, thk. Adil Ahmed, Ali Muhammed (Beyrut: el-Kütübü'l-İlmiyye, 1418), 3/516; Ebû'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh İclî, *es-Sikât*, thk. Abdülalîm Abdülazîm (Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1405), 1/336; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân Zehebî, *el-Kâşif fî marifetin men lehû rivâye fî'l-Kütübi's-Sitte*, thk. Muhammed Avvâme, Ahmed Muhammed Nemir el-Hatîb (Cidde: Dâru'l-Kible li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, 1992), 2/1/374; Moğultay b. Kılıç, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, thk. Muhammed Osman (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011), 2/475; İbn Hacer, *Tehzîb*, 3/151-152; İbn Hacer, *Takrîb*, 194.

²¹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/151; Cemalüddin Ebû'l-Haccâc Yusuf b. Abdirrahmân Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl*, thk. Beşşar Avvâd Maruf (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1992), 7/81; Zehebî, *el-Kâşif*, 2/1/343; İbn Hacer, *Takrîb*, 174.

²² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 20/65 (1. dipnot).

1.1.3. Abdullah b. Abbas Tariki:

Abdullah b. Abbas tarikiyle nakledilen rivâyet Taberânî'nin (ö. 360/971) *el-Mu'cemü'l-kebîr*'inde Abbâs b. Fadl-Ebû Avn ez-Ziyâd-Hakem b. Ebi'l-Kâsım-Ebû Yezid-İkrime Mevla İbn Abbas-Abdullah b. Abbas senediyle kaydedilmiştir.

İbn Abbas'tan nakledilen rivâyet şöyledir:

“Ensar'dan bir adamın iki erkek atı vardı ve ikisi de kaçtı. Onları bir bahçenin içine yerleştirdi ve kapıyı üzerlerine kapattı. Sonra dua istemek için Resûlullah'ın yanına geldi. Resûlullah ensar'dan bazı kişilerle oturuyordu. Adam şöyle dedi: “Ey Allah'ın Resûlü! Bir ihtiyaç için geldim. İki erkek atım kaçtı ve onları bir bahçenin içine yerleştirip kapıyı üzerlerine kapattım. Onların bana itaat etmesi için dua etmeni istiyorum. Bunun üzerine Resûlullah yanındaki kişilere “Benimle gelin” dedi. Hz. Peygamber kapıya geldi ve adama kapıyı aç dedi. Adam Hz. Peygamber'e zarar vermelerinden endişe etti. Hz. Peygamber adama tekrar kapıyı aç dedi. Adam kapıyı açtı. Atlardan biri kapıya yakın duruyordu. Hz. Peygamber'i görünce başını eğdi (secde etti). Hz. Peygamber adama atın başını bağlayacağım bir şey getir dedi. Adam bir yular getirdi ve Resûlullah atın başını sağlam bir şekilde bağladı. Sonra diğer atın yanına vardılar. At, Hz. Peygamber'i görünce başını eğdi. Yine Hz. Peygamber adama atın başını bağlayacağım bir şey getir dedi ve atı iyice bağladı. Sonra da adama artık gidebilirsin, bunlar sana itaatsizlik etmezler dedi. Resûlullâh'ın ashâbı bunu görünce şöyle dediler: “Ey Allah'ın Resûlü! akıllı olmayan bu iki erkek at senin önünde eğiliyor. Biz de sana secde etmeyelim mi?” Bunun üzerine Resûlullâh'ın şöyle cevap verdi: “Bir kişinin başka bir kişiye secde etmesi uygun değildir. Eğer bir kişinin başka bir kişiye secde etmesini emretseydim, kadının kocasına secde etmesini emrederdim.”²³

Bu rivâyette atların Hz. Peygamber'in önünde eğilmesinden ve Hz. Peygamber'e karşı uysal davranmalarından bahsedilmektedir. Ancak diğer rivâyetlerde bir veya iki devenin Hz. Peygamber'e itaati

²³ Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, thk. Hamdî b. Abdilmecid (Kâhire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.), 11/356.

anlatılmaktadır. Bu farklılık râvîlerin unutma ve yanlışlarından kaynaklanabileceği gibi birden çok hadisenin meydana gelmiş olması ihtimalini de düşündürmektedir. Zira insanlar daha önce gerçekleştiğini tecrübe ettikleri bir faydayı kendileri için de isteyebilirler.

Mâlik b. Enes (ö. 179/795), bu rivâyetin senedinde yer alan Ebû Yezid'i tanımadığını ifade ederken, Ebû Zür'a (ö. 264/878) onun ismini bilmediğini söylemiştir. Ebû Hâtim er-Râzî onu "şeyh" lafzıyla değerlendirerek rivâyetlerinin yazılabileceğini belirtmiştir. İbn Hacer onun için "makbûl" lafzını uygun görmüştür. Yahya b. Maîn ve Zehebî ise onu "sika" lafzıyla tezkiye etmişlerdir.²⁴

Bu bilgilere göre İbn Abbas'tan gelen tarikte yer alan râvîler ya bazı hataları sebebiyle tenkit edilmiş ya da bazı sebeplerden dolayı ta'dil lafızlarının en kuvvetlisi yerine daha alt derecedeki lafızlarla güvenilir oldukları söylenmiştir. Anlaşılan o ki, söz konusu râvîler hakkındaki bu tenkitler ve nitelikler onları zayıf ve mecrûh addetmek için yeterli olamadığı gibi rivâyetlerini de zayıf veya metrûk konumuna düşürmekten uzaktır. Buna göre rivâyet hasen olarak değerlendirilebilir.

1.1.4. Kays b. Sa'd Tariki:

Dârimî (ö. 255/869), Ebû Dâvûd (ö. 275/889), Taberânî ve Hâkim'in (ö. 405/1014) eserlerinde yer alan²⁵ rivâyetin manası şu şekildedir:

"Kays b. Sa'd dedi ki: "Ben Hîre'ye geldim. Hîreliler baş kumandanlarına secde ediyorlardı. Kendi kendime Resûlullah, secde edilmeye onlardan daha lâyıktır, dedim. Resûlullah'ın yanına gelip Hîre'ye gitmiştim. Hîrelileri başkumandanlarına secde ederlerken gördüm. Ey Allah'ın Resûlü, sen secde edilmeye daha layıksın" dedim.

²⁴ Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1952), 9/459; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 34/410; Zehebî, *el-Kâşif*, 2/2/472; İbn Hacer, *Tehzîb*, 12/280.

²⁵ Ebû Dâvûd, "Nikah", 40; Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân ed-Dârimî, *es-Sünen*, thk. Hüseyin Selim Esedü'd-Dârânî (Dâru'l-Muğnî, 1412/2000), 1/473; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 18/351; Ebû Abdillâh el-Hâkim Muhammed b. Abdillâh Hâkim en-Neysâbü'rî, *el-Müstedrek ala's-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411), 2/204.

Resûlullah da sen benim kabrime uğramış olsan secde eder misin?" diye sordu. Ben de "Hayır" diye cevap verdim. Bunun üzerine Hz. Peygamber "Bunu yapmayınız, eğer ben birinin bir başkasına secde etmesini emredecek olsaydım kadınların kocalarına secde etmelerini emrederdim. Çünkü Allah kadınlar üzerine kocalar için bir hak koymuştur" buyurdu.²⁶

Bu hadisin Dârimî'de yer alan isnadı şöyledir: Amr b. Avn-İshak b. Yusuf el-Ezrak-Şerik b. Abdillâh-Husayn b. Abdirrahman-Şa'bî-Kays b. Sa'd. Ebû Dâvûd ve Taberânî de aynı senedle hadisi kaydetmiştir.

Senedde yer alan Şerik b. Abdillâh yukarıdaki müelliflerin isnadlarının ortak râvîsi konumundadır. Buhârî ve Müslim'in râvîlerinden olmakla birlikte hakkında bazı tenkitler bulunmaktadır.

Ebû Hâtim onun hatalarının olduğunu belirtmiş ve "sadûk" ifadesini kullanmıştır. İbn Hibbân *Sikât*'ında zikretmekle birlikte hayatının sonlarına doğru hatalar yaptığını ilave etmiştir. Ebû Zûr'a onun çok hata yaptığını, vehim sahibi olduğunu belirtmiştir. Ahmed b. Hanbel, muhalefet etmediği zaman "sadûk, sika"dır, demiş, başka bir açıklamasında ise onun kendi yanında akıllı, sadûk ve muhaddis olduğunu belirtmiştir. İbn Hacer onu "sadûk" lafzıyla nitelemiş ve onun çok hata yaptığını, Kûfe'ye kadı atandıktan sonra hafızasının zayıfladığını bildirmiştir. İbn Maîn onun hakkında bazen "sika" bazen de "sadûk" ifadesini kullanmıştır. İclî ise onun "sika, hasenü'l-hadîs" olduğunu bildirmiştir.²⁷

Bu bilgilere göre Şerik'in hıfzı sebebiyle bazı kusurlarının bulunduğu anlaşılmaktadır. Münekkitler de bunu dile getirmişlerdir. Bu yönüyle o, zabtı açısından üst düzey bir râvî değildir. Bununla birlikte hakkındaki tezkiyelerden hareketle onun bütünüyle zayıf veya metrûk bir

²⁶ Ebû Dâvûd, "Nikah", 40; Dârimî, *es-Sünen*, 1/473; Hâkim en-Neysâbü'rî, *el-Müstedrek*, 2/204.

²⁷ İclî, *Marifetü's-Sikât*, 1/453; Moğultay b. Kılıç, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl*, 4/35-40; İbn Hacer, *Takrîb*, 266; Ebû's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnaût, Türkî Mustafa (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâs, 1420/2000), 16/87.

râvî olarak da görülmediği anlaşılmaktadır. Bu sebeple onun bu rivâyeti hüküm açısından hasen kabul edilebilir. Hâkim, Kays'ın rivâyetini kaydettikten sonra isnadın sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de bu rivâyet için sahih demek suretiyle Hâkim'i teyid etmiştir.²⁸

1.1.5. Gaylân b. Seleme Tariki:

Bu rivâyet Gaylân b. Seleme tarikiyle de nakledilmiştir. Taberânî'nin tahrir ettiği rivâyet Ahmed b. Züheyr-Muhammed b. Abdîrrahman-Mualla b. Mansur-Şebîb b. Şeybe-Bişr b. Âsım-Gaylân b. Seleme senediyle nakledilmiştir.²⁹

Rivâyet şu şekildedir:

“Eğer bir kişinin başka bir kişiye secde etmesini emretseydim, kadının kocasına secde etmesini emrederdim.”

Yukarıdaki senedde yer alan Şebîb b. Şeybe bazı münekkitler tarafından zayıf olarak değerlendirilen bir râvîdir. Bununla beraber onu tezkiye edenler de bulunmaktadır. Yahya onun için “leyse bi-sika” ifadesini kullanırken Nesâî ve Dârekutnî “zaîf” demiştir. Ebû Zür'a ve Ebû Hâtim onu “leyse bi'l-kavî”, Ebû Dâvûd “leyse bi-şey” lafızlarıyla değerlendirmiştir. Diğer taraftan Salih Cezere (ö. 293/906) onun için “sâlihu'l-hadîs” ifadesini kullanmış, Sâcî (ö. 307/920) ise vehme düştüğünü söyleyerek “sadûk” lafzını uygun görmüştür.³⁰

Bu bilgilerden hareketle Şebîb'in ağırlıklı olarak tenkit edildiği söylenebilir. Bununla beraber az da olsa bazı münekkitler hatalarına işaret etmekle birlikte tezkiye anlamına gelecek lafızlar kullanmıştır. Buna göre Gaylân b. Seleme'den gelen rivâyet hasen olarak addedilemese de hasen li-gayrih seviyesinde değerlendirilebilir

²⁸ Hâkim en-Neysâbü'rî, *el-Müstedrek*, 2/204; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân Zehebî, *el-Müstedrek mea't-Telhîs* (Haydarâbâd: Dâru'l-Meârif, 1340), 2/187.

²⁹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 18/263.

³⁰ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhamme el-Becâvî (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1382), 2/263.

1.2. Zayıf Rivâyetler

Üzerinde durulan rivâyet Muâz b. Cebel, Hz. Âişe, Zeyd b. Erkam, Sürâka b. Mâlik, Isme b. Mâlik, Abdullah b. Ebi Evfâ, Büreyde b. Husayb ve Câbir b. Abdillâh tarafından da nakledilmektedir. Bu rivâyetler yukarıdaki rivâyetler kadar kuvvetli olmasa da yine temel hadis kaynaklarında bulunmaktadır.

1.2.1. Muâz Tariki:

Muâz b. Cebel vasıtasıyla gelen rivâyeti İbn Ebî Şeybe (ö. 235/849); Veki b. Cerrah-Süleyman b. Mihran-Husayn b. Cündeb-Muâz b. Cebel senediyle kaydetmiştir.³¹ Rivâyet aynı senedle Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde de yer almaktadır.³² Taberânî ise *el-Mu'cemül kebîr*'de Süleyman b. Mihran'dan Hüseyin b. İshak-Osman b. Ebi Şeybe-Cerir b. Abdilhamid tarikiyle hadisi sevkettir.³³ Aynı zamanda rivâyetin Hâkim'in *Müstedrek*'inde geçtiği görülmektedir.³⁴

Muâz b. Cebel'in Ahmed b. Hanbel'de geçen rivâyeti şöyledir:

"Muâz b. Cebel, Yemenden dönünce dedi ki Ey Allah'ın Resûlü insanların birbirlerine secde ettiklerini gördüm. Biz de sana secde etmeyelim mi? Bunun üzerine Hz. Peygamber, "Beşerin beşere secde etmesini emretseydim kadının kocasına secde etmesini emrederdim." buyurdu.³⁵

Hâkim'in naklettiği rivâyet ise şu şekildedir:

"Muâz b. Cebel şöyle dedi: "Şam'a gittim ve Hristiyanların, piskoposlarına, rahiplerine ve patriklerine secde ettiklerini gördüm. Yahudilerin ise, hahamlarına, rahiplerine, din adamlarına ve alimlerine secde ettiklerini gördüm. Ben de onlara, 'Bunu niçin yapıyorsunuz?' dedim. Onlar da, 'Bu, peygamberlere olan saygıdır' şeklinde cevap verdiler. Ben ise, 'Bizim peygamberimize daha çok saygı göstermemiz

³¹ Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef fî'l-ehadîs ve'l-âsâr*, thk. Kemal Yusuf el-Hût (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1409), 2/261.

³² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 36/312.

³³ Taberânî, *el-Mu'cemül-kebîr*, 30/174.

³⁴ Hâkim en-Neysâbü'rî, *el-Müstedrek*, 4/190.

³⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 36/312.

gerekmez mi?’ dedim. Bunun üzerine Resûlullah, ‘Onlar, kitaplarını tahrif ettikleri gibi, peygamberlerini de yalanlamışlardır. Eğer bir kimsenin bir başkasına secde etmesini emredecek olsaydım, kadına, kocasına secde etmesini emrederdim. Kadın, kocasına karşı sorumluluğunu yerine getirmediği sürece imanın tadını alamaz. Hatta kadın, devenin sırtında olsa bile kocasının istediği bir şeyi yapması gerekir.” buyurdu.³⁶

İbn Ebî Şeybe ve Ahmed b. Hanbel’in senedlerinde yer alan râvîler Buhârî ve Müslim’in râvîleri olup râvîlerin güvenilir oldukları söylenebilir. Bu tarike göre Husayn b. Cündeb hadisi doğrudan Muâz’dan almış gibi nakledilse de Husayn’ın Muâz’dan hadis dinlemediği belirtilmektedir.³⁷ Bu bilgiye göre sened muttasıl değildir. Dolayısıyla da rivâyetin bu isnadı zayıftır.

İbn Ebî Şeybe’nin Abdullah b. Nümejr vasıtasıyla sevkettiği bir senedde Husayn b. Cündeb ile Muâz b. Cebel arasında mübhem bir râvî bulunmaktadır. Mübhem râvînin ise ensardan biri olduğu belirtilmiştir. İbn Ebî Şeybe ve Ahmed b. Hanbel’in eserlerinde her iki sened de yer almaktadır. Yani hem Husayn b. Cündeb’in doğrudan Muâz’dan naklettiği hem de mübhem râvînin yer aldığı isnadlar zikredilmiştir.³⁸

Ancak rivâyetin makbûl olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır. Örneğin Şuayb el-Arnaût seneddeki mübhem râvî sebebiyle hadis için sahih li-gayrih ifadesini kullanmıştır.³⁹ Hâkim, Buhârî ve Müslim’in şartlarına göre hadisin sahih olduğunu söylemiştir.⁴⁰

Yine Muâz b. Cebel senediyle nakledilen ve daha zayıf olan bazı rivâyetler temel hadis kaynaklarında yer almaktadır. Taberânî’nin kaydettiği bir rivâyete göre Muâz, Resûlullah’tan şöyle nakleder: “Eğer bir kişinin başka bir kişiye secde etmesini emretseydim, bir kadına kocasının hakkını

³⁶ Hâkim en-Neysâbü’rî, *el-Müstedrek*, 4/190.

³⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 36/312 (2. dipnot).

³⁸ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 3/557; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 36/312-313.

³⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 36/312.

⁴⁰ Hâkim en-Neysâbü’rî, *el-Müstedrek*, 4/190.

yerine getirmek için secde etmesini emrederdim. Kadın devenin sırtında olsa da kocasına karşı sorumluluğunu yerine getirmedikçe imanını tadını alamaz.”⁴¹

Bu rivâyetin isnadında Muhammed b. Salih ve Kâsım b. Avf bulunmaktadır ki her iki râvînin de tenkit edildiği görülmektedir. Taberânî'nin şeyhi Muhammed b. Salih'in ehliyeti konusunda tatmin edici bir bilgiye ulaşılamamıştır. Kâsım b. Avf hakkında Ebû Hâtim “muzdaribu'l-hadîs” ifadesini kullanmış aynı zamanda kendi yanında onun doğru sözlü olduğunu ifade etmiş, İbn Adî hadislerinin yazılabileceğini belirtmiş, İbn Hibbân ise onu *Sikât*'ında zikretmiştir. Zehebî ise onun durumu hakkında birçok ihtilafın bulunduğunu söylemiştir. Nesâî onun hadiste zayıf olduğunu bildirmiş, İbn Hacer ise zayıflığına işaret etmek suretiyle onun için “sadûk” ifadesini kullanmıştır.⁴²

Muâz b. Cebel isnadının, Kâsım b. Avf hakkındaki tenkitlere ilave olarak Muhammed b. Salih'in mechul olması sebebiyle de zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

1.2.2. Hz. Âişe Tariki:

İbn Ebî Şeybe, Ahmed b. Hanbel ve İbn Mâce'nin eserlerinde geçen Hz. Âişe rivâyeti şöyledir:

“Hz. Peygamber, muhacir ve ensar'dan bir grup insanla birlikteydi. Bir deve geldi ve Hz. Peygamber'in önünde eğildi (secde etti). Ashâbı dedi ki: “Ey Allah'ın Elçisi, hayvanlar ve ağaçlar sana secde ediyor. Biz sana secde etmeye daha layıgız. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle cevap verdi: “Rabbimize ibadet edin ve kardeşinize ikramda bulunun. Eğer birisinin bir başkasına secde etmesini emretseydim, kadının kocasına secde etmesini emrederdim. Eğer ona, sarı bir dağdan siyah bir dağa, siyah bir dağdan beyaz bir dağa taşınmasını emretseydi, bunu yapması gerekirdi.”⁴³

⁴¹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 20/52.

⁴² Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 23/400; Zehebî, *el-Kâşif*, 2/2/129; İbn Hacer, *Tehzîb*, 8/326-327; İbn Hacer, *Takrîb*, 451.

⁴³ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 9/470; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 41/19; İbn Mâce, *İbn Mâce*, “Nikah”, 4.

İbn Ebî Şeybe hadisi Affan b. Müslim-Hammad b. Seleme-Ali b. Zeyd b. Cüd'an-Said b. el-Müseyyeb-Hz. Âişe senediyle nakletmiştir. Senedde yer alan Ali b. Zeyd dışındaki râvîler güvenilirdir. Ancak Ali b. Zeyd yukarıda belirtilen kaynaklardaki bütün senedlerin ortak râvîsi konumunda olup münekkitler tarafından tenkit edilmiştir. İbn Adî, onun hadislerinin yazılabileceğini ve zayıf bir râvî olduğunu belirtmiştir. Ebû Hâtim er-Râzî "leyse bi'l-kavî" ifadesini kullanmış ve hadislerinin yazılabileceğini ancak ihticâc edilemeyeceğini beyan etmiştir. Yine Ahmed b. Hanbel, Nesâî ve İcî onun zayıflığını bildirmişlerdir. Zehebî onun sebt olmadığını belirtirken İbn Hacer, hadislerinin zayıf olduğunu ifade etmiştir. Bu bilgilere göre Hz. Âişe vasıtasıyla gelen isnadlarının ortak râvîsi Ali b. Zeyd'in kusurları sebebiyle bu tarikin zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

Müsned'in muhakkiki Şuayb el-Arnaût yukarıdaki rivâyetin "Eğer birisinin bir başkasına secde etmesini emretseydim, kadının kocasına secde etmesini emrederdim." kısmının "ceyyid li-ğayrih" olduğunu ifade etmiş ve isnadın ise Ali b. Zeyd'den dolayı zayıf olduğunu söylemiştir.⁴⁴ Muhammed Fuâd Abdülbâkî isnadın yine aynı râvîden kaynaklı zayıf olduğunu ifade etmiştir. Elbânî ise rivâyetin secde etmeyle ilgili kısmı hakkında sahih, diğer kısmıyla alakalı zayıf değerlendirmesinde bulunmuştur.⁴⁵

1.2.3. Zeyd b. Erkam Tariki:

Rivâyet Zeyd b. Erkam tarafından da nakledilmektedir. Taberânî'de yer alan rivâyet şu şekildedir:

"Zeyd b. Erkam'dan rivâyet edildiğine göre, Muâz şöyle dedi: "Ey Allah'ın Elçisi, Ehl-i kitab'ın, papazlarına ve rahiplerine secde ettiklerini gördüm. Biz de sana secde etmeyelim mi?" Hz. Peygamber şöyle cevap verdi: "Eğer birini bir başkasına secde etmesini emretseydim, kadının kocasına secde etmesini emrederdim. Devenin sırtında dahi olsa

⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 41/19.

⁴⁵ İbn Mâce, *Nikâh*, 4.

kocasının isteğini yerine getirmediği kocasına karşı sorumluluğunu yerine getirmiş olamaz.”⁴⁶

Bu rivâyet de Kâsım b. Avf⁴⁷ kanalıyla rivâyet edildiği için isnadının zayıf olduğu söylenebilir.

1.2.4. Sürâka b. Mâlik Tariki:

Sürâka b. Cü'şüm rivâyeti Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-kebîr*'inde Cafer b. Ahmed-İbrahim b. Müstemir-Vehb b. Cerir-Musa b. Ali-Ali b. Rebâh-Sürâka b. Cü'şüm senediyle kaydedilmiştir.⁴⁸

Sürâka b. Mâlik'in rivâyeti şu şekildedir: “Resûlullah şöyle buyurdu: ‘Eğer bir kişinin başka bir kişiye secde etmesini emretseydim, bir kadının kocasına secde etmesini emrederdim.’”

İbn Hibbân, yukarıdaki senedde zikredilen İbrahim'e *Sikât*'ında yer vermekle birlikte garib rivâyetlerinden olacak ki “ربما أعرّب/rubbemâ eğrabe” ifadesini kullanmış, İbn Hacer “sadûk” lafzıyla birlikte yine aynı duruma işaret etmiştir. Ebû Ali el-Gassânî (ö. 498/1105) ve Zehebî onun için “sadûk” ifadesini kullanmıştır. Nesâî ise onunla ilgili bazen “sadûk” bazen de “leyse bihî be's” ifadelerine yer vermiştir.⁴⁹ Bu bilgilere ilaveten Ali b. Rebâh'ın Sürâka'dan hadis dinlemediği ifade edilmektedir.⁵⁰ Dolayısıyla rivâyet münkatî' olarak değerlendirilebilir.

1.2.5. Isme b. Mâlik- Abdullah b. Ebî Evfâ-Büreyde b. Husayb ve Câbir Tarikleri

Öte yandan sahâbî Isme b. Mâlik vasıtasıyla menkul bir rivâyet Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-kebîr*'inde Ahmed b. Muhammed-Halid b. Abdisselam-Fadl b. el-Muhtar-Abdullah b. Mevheb-Isme b. Mâlik

⁴⁶ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 5/208.

⁴⁷ Kasım b. Avf'ın cerh ve ta'dil durumuna önceki kısımlarda değinildi.

⁴⁸ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 7/129.

⁴⁹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/81; Zehebî, *el-Kâşif*, 2/1/225; Moğultay b. Kılıç, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl*, 1/273; İbn Hacer, *Tehzîb*, 1/164.

⁵⁰ Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Bekir el-Bûsîrî, *Misbâhu'z-züccâce fî zevâidi İbn Mâce*, thk. Muhammed el-Müntekâ el-Kişnâvî (Beyrût: Dâru'l-Arabiyye, 1403), 4/100.

senediyle geçmektedir. Taberânî'nin hocası olan Ahmed b. Muhammed "kizb" ile itham edilmiştir.⁵¹

Senedde yer alan Fadl b. el-Muhtar ise "münkerü'l-hadis" olarak görülmüştür.⁵² Buna göre Isme vasıtasıyla gelen bu rivâyetin diğerlerine nispeten daha zayıf hatta Ahmed b. Muhammed sebebiyle mevzû olduğu söylenebilir.

Abdullah b. Ebî Evfâ'dan nakledilen rivâyet Ahmed b. Habel, İbn Mâce, İbn Hibbân ve Beyhakî'nin eserlerinde yer almaktadır.

Abdullah'tan gelen rivâyet şöyledir:

"Abdullah b. Ebî Evfâ şöyle dedi: Muâz Yemen'e (veya Şam'a) geldi ve Hristiyanlar'ın kendi haçlarına ve piskoposlarına secde ettiklerini gördü. Kendi içinde, Resûlullah'ın daha büyük bir saygıyı hak ettiğini düşündü. Geldiğinde şöyle dedi: "Ey Allah'ın Elçisi, Hristiyanları kendi patriklerine ve piskoposlarına secde ederken gördüm. İçimden senin daha büyük bir saygıyı hak ettiğini düşündüm." Bunun üzerine Resûlullah şöyle cevap verdi: "Eğer bir kimseye başkasına secde etmesini emretseydim, kadının kocasına secde etmesini emrederdim. Kadın kocasına karşı tüm sorumluluklarını yerine getirmedikçe, Allah'a karşı sorumluluklarını yerine getirmemiş sayılır. Öyle ki, kadın devenin üzerinde olsa bile, eğer kocası onu bir şey için istese, onu vermeli."⁵³

Şuayb el-Arnaût hadisın ceyyîd, bu isnadın ise zayıf olduğunu söylemiştir.⁵⁴

İbn Mâce'yi yayınlayan Muhammed Fuâd Abdulbâkî "fi'z-zevâid" kaydıyla, İbn Hibbân'ın da bu rivâyeti *Sahih*'ine aldığı bilgisini

⁵¹ Zehebî, *Mîzân*, 1/133.

⁵² Bk. Zehebî, *Mîzân*, 3/358; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Lisanü'l-mîzân*, thk. Abdülfettah Ebû Gudde (Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2002), 4/449.

⁵³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 32/145; İbn Mâce, "Nikah", 4; İbn Hibbân, *Sahih*, 1/437; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 7/477.

⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 32/145 2. dipnot.

paylaşmıştır. Sindî ise Bûsîrî'nin bu ifadesi için "sanki isnadın sahih olduğuna işaret ediyor" şeklinde yorumda bulunmuştur.⁵⁵

Rivâyeti eserlerine alan yukarıdaki dört müellifin isnadında Kâsım b. Avf bulunmaktadır. Bu râvînin hakkındaki tenkitlere yukarıda işaret edildi. Bu sebeple bahsi geçen eserlerdeki Abdullah b. Ebî Evfâ tarikinin zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

Büreyde'nin rivâyeti Dârimî'nin *Sünen*'inde ve Hâkim'in *Müstedrek*'inde geçmektedir.⁵⁶ Hâkim'in daha ayrıntılı bir metnin naklettiği rivâyet şöyledir:

"Bir adam Hz. Peygamber'e geldi ve Ya Resûlallah bana imanımı artıracak bir şey göster. Hz. Peygamber şu ağacı çağır, dedi. Ağacı çağır. Ağaç Hz. Peygamber'e geldi ve selam verdi. Sonra ağaca geri dön dedi ve ağaç yerine geri döndü. Daha sonra Resûlullah (elini ayağını öpmesi hususunda) adama izin verdi. Adam Hz. Peygamber'in başını ve ayaklarını öptü. Adam (Hz. Peygamber'e secde etmek isteyince de) Hz. Peygamber "Eğer birinin bir başkasına secde etmesini emrecek olsaydım, kadına kocasına secde etmesini emrederdim."⁵⁷

Dârimî'nin rivâyeti ise şöyledir: *Bedevinin biri Hz. Peygamber'e gelerek Ey Allah'ın elçisi 'sana secde etmem için bana izin ver', dedi. Hz. Peygamber, "Eğer birinin bir başkasına secde etmesini emrecek olsaydım, kadına kocasına secde etmesini emrederdim." buyurdu.*⁵⁸

Hem Dârimî hem de Hâkim'in isnadlarında müştereken bulunan Hibbân b. Ali ve Salih b. Hayyân isimli râvîler'in cerh edildikleri görülmektedir. Dârimî'nin muhakkiki Dârânî hadisin şahidleri ile sahih, bu isnadın zayıf olduğunu belirtmektedir. Hâkim isnadın sahih olduğunu söylemesine rağmen Zehebî onun bu görüşüne katılmayarak senedde bulunan Salih b. Hayyân'ın metruk bir râvî, isnadın da zayıf olduğu kaydını düşmüştür.⁵⁹ Hibbân b. Ali için bazı münekkitler "sadûk"

⁵⁵ İbn Mâce, "Nikah", 4.

⁵⁶ Hâkim en-Neysâbü'rî, *el-Müstedrek*, 8/431; Dârimî, *es-Sünen*, 2/918.

⁵⁷ Hâkim en-Neysâbü'rî, *el-Müstedrek*, 8/431.

⁵⁸ Dârimî, *es-Sünen*, 2/918.

⁵⁹ Bk. İbn Hacer, *Tehzîb*, 4/386.

ifadesini kullansa da ağırlıklı olarak tenkit edildiği görülmektedir.⁶⁰ Bu bilgilerden hareketle Büreyde'den gelen rivâyetin zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

Câbir'in rivâyeti İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*'inde Abdullah b. Musa-İsmail b. Abdilmelik-Muhammed b. Müslim-Câbir b. Abdillâh tarikiyle nakledilmektedir.⁶¹ İlgili senedde yer alan İsmail b. Abdilmelik münekkitlerin büyük çoğunluğu tarafından zayıf kabul edilmiştir.⁶²

Konuyla ilgili rivâyet zayıf bir isnadla *el-Mu'cemü'l-kebîr*'de yer almaktadır. Bu rivâyette de Muâz'ın mezkur kıssasından bahsedilmekte daha sonra da Hz. Peygamber'in secde ile ilgili sözü zikredilmektedir. Rivâyetin senedinde diğer bazı senedlerde olduğu gibi Kâsım b. Avf yer almaktadır ki Kâsım'ın zayıf bir râvî olduğuna değinildi. İlave olarak bu senedde Nehhas b. Kahm isimli bir râvî daha bulunmaktadır. Bu râvî hakkında da tenkitlerin olduğu görülmektedir.⁶³

1.3. Rivâyetlerin Sıhhati Hakkında Genel Bir Değerlendirme

Üzerinde durduğumuz rivâyet Ebû Hureyre, Enes b. Mâlik, Abdullah b. Abbas, Kays b. Sa'd, Gaylân b. Seleme; Muâz b. Cebel, Hz. Âişe, Zeyd b. Erkam, Sürâka b. Cüs'üm, Câbir b. Abdillâh, Isme b. Mâlik, Abdullah b. Ebî Evfâ ve Büreyde b. Husayb'den nakledilmiştir.

Yukarıda isimleri uzun uzadıya sıralanan Ebû Hureyre ve Gaylân b. Seleme arasında yer alan sahâbîlerden nakledilen rivâyetlerin makbûl olduğu anlaşılmaktadır. Muâz b. Cebel ile başlayan sahâbîlerden gelen rivâyetlerin ise farklı tonlarıyla zayıf olduğu söylenebilir.

Bu genel değerlendirme ile şunu ifade etmekte fayda mülâhaza edilmektedir. İncelenen bütün bu rivâyetler içerisinde sahih hadisın şartlarını tam olarak taşıyan dört başı mamur "sahih" bir rivâyet bulunmamaktadır. Her ne kadar Hâkim bazı rivâyetler'in Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahih olduğunu söylese de ilgili tariklerde bir kısım râvîler hakkında bazı tenkitlerin olduğu görülmektedir.

⁶⁰ Bk. İbn Hacer, *Tehzîb*, 2/174.

⁶¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 9/470.

⁶² Bk. Zehebî, *Mîzân*, 1/237; İbn Hacer, *Tehzîb*, 1/316.

⁶³ Bk. İbn Adî, *el-Kâmil*, 8/326.

Özellikle Muâz b. Cebel'den gelen rivâyetin bazı tariklerindeki râvîlerin güvenilir olduğu söylenebilir. Ancak bu rivâyetlerde ise mübhem bir râvî bulunmaktadır. Bu sebeple son dönem muhakkikleri bu rivâyetler için sahih li-gayrih ifadesini kullanmıştır. Bunun dışında makbûl olduğu ifade edilen diğer tariklerdeki bazı râvîler hakkında tezkiye ile birlikte tenkitler de bulunmaktadır. Her iki durumun da bir râvîde bulunması sebebiyle bu rivâyetler için hasen hükmü uygun görülmüştür. Bu sebepten olacak ki Tirmizî kendi rivâyetleri için bu hükmü tercih etmiştir. Sahih li-gayrih ifadesini kullananlar ise rivâyetlerin veya herhangi bir tabakadaki râvînin başka bir râvî tarafından desteklenmesi sebebiyle bunu söylemişlerdir.

Bunun dışında rivâyet Hz. Âişe gibi yine bir grup sahâbîden nakledilmektedir ki bu rivâyetlerdeki kusurların daha fazla olduğu söylenebilir. Râvîlerindeki kusurlar sebebiyle de bunların zayıf olduğu anlaşılmaktadır. Ancak "zayıf rivâyetler" başlığı altına alınan bazı rivâyetler için -Muâz tarihi gibi- Hâkim ve Şuayb el-Arnaût sahih ve sahih li-gayrih hükmü verdikleri görülmektedir.

Günümüzde yapılan bazı çalışmalarda ise bu rivâyetlerin tamamının aşırı zayıf hatta uydurma olduğu ifade edilmiş ve şu sonuca ulaşılmıştır:

"Konuyla ilgili olarak buraya kadar kaydettiğimiz bu rivâyetlerin tamamı, delil olarak alınmaya elverişli olmayan, kezzâb / yalancı ya da çok zayıf râvîler tarafından nakledilmiştir. Bunlara dayanılarak bu konuda herhangi bir hüküm vermek mümkün değildir. Ayrıca konunun başında da kaydettiğimiz gibi, bu rivâyetler el-Buhârî ve Müslim'in el-Câmiu's-Sahih'lerinde yer almamaktadır."⁶⁴

Bu değerlendirme üzerinde kısaca durmakta fayda vardır. Bu yapılırken de rivâyetle ilgili bütün tariklere yer verilmeden örnek kabilinden sadece makbûl addedilebilecek rivâyetlerdeki bazı hususlara değinilecektir.

Örneğin ilgili çalışmada Ebû Hureyre'den gelen rivâyetin senedinde Muhammed b. Amr b. Alkame el-Leysi'nin bulunduğu ve bazı alimlerin

⁶⁴ Ateş, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, 327.

onu tenkit ettiği belirtilmektedir.⁶⁵ Halbuki aynı râvî hakkında bazı tenkitlerin yanında onu tezkiye eden münekkitler de bulunmaktadır.⁶⁶ Kays b. Sa'd'dan gelen rivâyette de aynı durum söz konusudur. Kays b. Sa'd'dan gelen ve Dârimî'de yer alan bir senedin değerlendirmesinde onun hakkındaki hem tenkitlere hem de tezkiyelere yukarıda değinildi.

Yine ilgili çalışmada Muâz b. Cebel'den gelen Ahmed b. Hanbel yer alan bir senedin değerlendirmesinde senedde Kâbûs b. Ebî Zebyân el-Kûfî ve A'meş'in yer aldığı belirtilerek bu iki râvî hakkında tenkitlerin olduğu beyan edilmiştir. Yukarıda isnaddaki inkıta sebebiyle zayıf rivâyetler arasında yer verilen bu rivâyette Kâbûs değil onun babası Ebû Zebyân Husayn b. Cündeb yer almaktadır. Husayn b. Cündeb ise Buhârî ve Müslim'in râvîlerinden olup onun güvenilir bir kişi olduğu belirtilmiştir.⁶⁷ Buna göre Kâbûs ismine yer verilerek onun zayıf bir râvî olduğunun söylenmesi ve bu sebeple de isnadın zayıflığının buna bağlanması hatalı gözükmektedir. Bu rivâyetlerin değerlendirilmesindeki temel problem rivâyeti nakleden râvîler hakkında sadece tenkitlerin esas alınıp, aynı râvîler hakkındaki tezkiyelerin dikkate alınmamasıdır. Bu durumda şöyle bir soru akla gelmektedir: Acaba hakkında hiçbir eleştirinin bulunmadığı bir râvî var mıdır? Başka bir ifadeyle hiç hata yapmayan veya yanılmayan bir râvî bulmak mümkün müdür? Böyle bir soruya olumlu cevap vermek oldukça zor gözükmektedir. Öyleyse bir râvînin zayıf veya güvenilir oluşu hakkında karar verilirken râvînin hatasından ziyade o râvînin kusurlarının azlığı ve çokluğunun esas alınmasının daha isabetli olacaktır. Bu genel yaklaşımla birlikte her bir râvînin hata yapma ihtimalini de göz önünde bulundurarak ayrıca rivâyetinin incelenmesi de önem arz etmektedir.

Sonuç olarak her ne kadar ilgili rivâyet hakkında bazı muhaddisler sahih hükmü verse de senelerdeki bazı kusurlar sebebiyle sahih hadisin şartlarını tam olarak taşımadıkları, bununla birlikte rivâyetin hasen ve zayıf tariklerinin olduğu anlaşılmaktadır.

⁶⁵ Ateş, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, 315.

⁶⁶ İbn Hacer, *Tehzîb*, 9/375-377.

⁶⁷ Ateş, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, 317.

2. Rivâyetin Muhtevası ve Muradı

Üzerinde durulan rivâyetin bazı kaynaklarda sadece kadının kocasına secde etmesinden bahseden kısmı geçmekte olup rivâyet, “Birisinin bir başkasına secde etmesinin emretseydim kadının kocasına secde etmesini emrederdim.” metninden ibaret olarak nakledilmiştir. Örneğin Tirmizî’nin Ebû Hureyre’den nakli böyledir.⁶⁸

Bazı rivâyetlerde ise bu sözün vürûd sebebi niteliğinde bir kısım olaylardan bahsedilmektedir. Esasen burada verilecek sebeb-i vürûd niteliğindeki kısımlar yukarıda ilgili yerlerde zikredildi. Ancak bir bütün halinde görme adına bunları kısaca tekrar hatırlatmakta fayda vardır.

1. Ebû Hureyre’den rivâyet edilen bir rivâyete göre ensardan birinin develerinin hırçınlaşması ve kavga etmeleri üzerine Hz. Peygamber’den yardım istenmiş, Hz. Peygamber de develerin yanına gelince uysallaşmış, başlarını, boyunlarını Resûlullah’ın önünde yere eğmişlerdir. Orada bulunanlar da hayvanlar bile Hz. Peygamber’e secde ederken biz neden etmeyelim anlayışıyla Resûlullah’a secde etmeyi teklif etmişler ve Hz. Peygamber bunu kabul etmeyerek kadının kocasına secde etmesinden bahseden sözü söylemiştir. Bu minvaldeki rivâyetlerde bazen bir, bazen iki deveden söz edilmiş, bazı rivâyetlerde ise iki deve yerine iki atın olduğu anlatılmıştır. Bu rivâyetlerdeki ortak nokta bahsedilen hayvanların Hz. Peygamber’in önünde sakinleşmeleri ve uysallaşmalarıdır.

2. Rivâyetin Muâz b. Cebel’den gelen tariklerinde ise Muâz’ın Yemen’de ehli kitabın kendi din adamlarına secde ettiklerini görmesi ve aynı uygulamanın Hz. Peygamber için de yapılabileceğini düşünmesi ve hatta bunu Resûlullah’a arz etmesi üzerine Hz. Peygamber bunu kabul etmemiş ve bu sözü söylemiştir. Muâz’ın rivâyetinin bazı tariklerinde onun Yemende, bazılarında Şam’da bulunduğundan bahsedilmektedir. Bazılarında ise şek üslubuyla “Yemen veya Şam” ifadesi kullanılmaktadır.

3. Kays b. Sa’d’dan gelen rivâyetlerde ise Kays’ın Hîre’ye gitmesi, oranın halkının liderlerine secde ettiklerini görmesi ve Hz. Peygamber’in buna daha layık olduğunu düşünmesi üzerine Hz. Peygamber’e bunu

⁶⁸ Tirmizî, *Tirmizî*, Rada, 10; Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebîr*, 7/129.

teklif etmiş ancak Resûlullah böyle bir şeyi kabul etmemiş ve ilgili sözü söylemiştir.

4. Büreyde'den gelen zayıf bir rivâyete göre ise bir bedevînin Hz. Peygamber'den imanın artıracak bir talepte bulunması üzerine Hz. peygamber bir ağacın gelmesini ve daha sonra yerine gitmesini istemiş, bedevî bu durum karşısında etkilenmiş, Hz. Peygamber'e aşırı sayılabilecek şekilde ta'zimde bulunmuş, onun başını ayaklarını öpmeye başlamış, Resûlullah da bu durum karşısında böyle söylemiştir.

Rivâyetlerdeki farklı anlatımlarla birlikte rivâyetin en sahih ve ortak kısmının *"Bir kişinin başka bir kişiye secde etmesini isteseydim kadının kocasına secde etmesini emrederdim."* ifadesi olduğu anlaşılmaktadır.

Bu ve benzeri rivâyetler gündeme geldiği zaman genelde önyargılı bir değerlendirmeye tabi tutulduğu görülmektedir. Hemen belirtelim ki bu rivâyetten kadının kocasına secde etmesi, kadının aşağılanması, tahkir edilmesi, ikinci sınıf muamelesi görmesi çıkmayacağı gibi, bu rivâyet insan olma, kul olma cihetiyle de kadını kocadan aşağı bir konuma itmekte, erkeğin kadından daha faziletli veya daha hayırlı olduğunu da göstermemektedir.

Ne var ki İslam'a veya hadis ve sünnete mesafeli duran bazı kimseler bu rivâyetler üzerinden hem İslam'ı hem de sünneti hedef almıştır. Bu anlayışa tepki olarak da bu ve benzeri rivâyetlerin aslında Hz. Peygamber'e ait olmadığı, uydurma olduğu söylenerek karşı tarafa cevap verilmeye çalışılmıştır. Aşağıdaki tespit bu durumu gâyet güzel bir şekilde özetlemektedir:

"Önyargılar, bugünkü hadis değerlendirmelerinde daha çok, "karartma", "kurtulma" veya "kurtarma" şeklinde kendini göstermektedir. Daha açık ifadesiyle, bazıları birtakım hadisleri kullanarak, Hz. Peygamber'i veya İslâmı karalamak için işe koyulmakta; bazıları, bu tip hadisleri, Hz. Peygamber'e ve İslâma zarar verdiği düşüncesiyle olsa gerek, acelecilikle ve fazla bir anlama çabası göstermeden reddetme yolunu tercih ederek kurtulmaya çalışmakta; bazıları her ne pahasına olursa olsun, bu tür hadislerin literal anlamada sahih olduğunu ispatlamaya çalışmaktadır. Bütün bunlar, aslında sahip

olunan bazı önyargıların etkisiyle yapılan parçacı hadîs değerlendirme tipleridir.”⁶⁹

Bu tespit, önyargıların hadislerin değerlendirmesine nasıl yansıdığını ve farklı yaklaşımların nasıl şekillendiğini anlamak açısından önem arz etmektedir. Halbuki hadislerin doğru bir şekilde anlaşılması ve değerlendirilmesi noktasında önyargılardan uzaklaşmak, nesnellik ve tarafsızlık önemli bir kriterdir.

Bu tür rivâyetlere lafızcı ve literal bir anlayışla yaklaşmak meseleyi daha da anlaşılmasız hale getirmektedir. Bu sebeple bu ve benzeri rivâyetler değerlendirilirken metnin altında yatan mana ve maksada odaklanmak daha isabetli sonuçlara ulaştırabilir.

Lafızcı bir yaklaşımın götüreceği sorun ve sonuçlar Garaudy tarafından güzel bir şekilde ortaya konulmuştur:

“Meselâ Kur’ân kölelere karşı bir davranıştan bahsederken, “Mü’min bir köle, hür olan müşrik bir erkekte daha hayırlıdır” der.⁷⁰ Köleliğin mevcut olduğu bir toplumda “inmiş” olan bu âyet, köleliğin artık mevcut olmadığı bir toplumda değerini kaybeder mi? Hayır. Bu âyet zorunlu olarak tarihî biçimini kaybeder, fakat sonsuz uyarı gücünü bütünüyle muhafaza eder. Yani, bir insanın “değeri”, mevki veya servetine değil, dindarlığına ve faziletlerine bağlıdır.

Bu demektir ki Kur’ân’ın okunması daima harfiyen olamaz. Eylem prensibinin kendine özgü bir dilde ve vahyin indiği çağdaki özel şartlarda ifade edildiği her seferinde önemli olan, ölü belgenin yaşayan prensibini çıkarmaktır... Dahası var: Oruca başlama konusunda Kur’ân’da şöyle bir âyet yer alır: Şafakta beyaz iplik siyah iplikten ayırt edilinceye kadar yiyin, için! Sonra orucunuzu geceye kadar devam ettirin!⁷¹ Apaçık ki bu emir, coğrafi durumu bakımından gece ile gündüz sürelerinin epeyce farklı olmadığı bir millete yöneliktir. Gecesi altı ay sürebilen Eskimolara bu âyeti harfiyen tatbik kalkışmak ölüm

⁶⁹ Selçuk Coşkun, *Hadîse Bütüncül Bakış: Tesbît-Anlama-Anlatma Bağlamında Bir İnceleme* (İstanbul: İFAV, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016), 102.

⁷⁰ el-Bakara 2/221.

⁷¹ el-Bakara 2/187.

anlamına gelir. Verdiğimiz bu örnek, Kur'an'ın lafzına körü körüne bağlanmayan her türlü "yorumu/tefsiri" reddetmek bahanesiyle, coğrafyayı veya tarihi kaale almayan mutlak bir harfi harfine uygulamanın imkânsızlığını sergileyen sadece uç bir örnektir."⁷²

Garaudy'nin tespitleri, Kur'an'ın sadece harfiyen takip edilmesi yerine onun özündeki evrensel mesajları anlamak ve uygulamak gerektiğini vurgular.

Hadislerin doğru anlaşılması noktasında da bu yaklaşımın önemli olduğunu anlaşılmaktadır. Özellikle hadisler için geçerli olan "mana ile rivâyet" olgusu da dikkate alındığı zaman hadisin sadece lafzına ve metnine odaklanılması lafzın altında yatan evrensel mesajın göz ardı edilmesini beraberinde getirmektedir.

Üzerinde durduğumuz "secde rivâyeti"nde de bu yaklaşımın benimsenmesi doğru anlama için önemli bir adım olacaktır.

Bu genel yaklaşımdan sonra yukarıdaki rivâyetlere topluca bakıldığı zaman şunları söylemek mümkündür:

Vahdaniyyet ve uluhiyyetin önemli simgelerinden olan "secde" Allah'tan başka kimseye yapılamaz. İncelenen rivâyetlerde görüldüğü gibi Hz. Peygamber bunu net bir dille yasaklamıştır. Münâvî (ö. 1031/1622) *Feyzü'l-kadîr*'de "birinin bir başkasına secde etmesini emretseydim..." ifadesinde şartın muhal olan bir şeye bağlandığını belirterek secdenin ibadet ve saygı anlamı olmak üzere iki kısımdan oluştuğunu, ibadet secdesinin sadece Allah'a yapılacağını ve bu secdenin Allah'tan başkasına yapılamayacağını açıklar. Saygı ve hürmet anlamı içeren secdenin ise -meleklerin Âdem'e yaptığı secde gibi- câiz olduğunu belirtir.⁷³ Faslı hadis ve fıkıh âlimi Muhammed Müntasır el-Kettânî de (ö. 1999) secdenin mahlukat içerisinde hiç kimseye yapılamayacağını belirttikten sonra rivayette zikredilen şart edatının harfî imtina' lî'l-imtina

⁷² Roger Garaudy, *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*, çev. Cemal Aydın (İstanbul: Timaş Yayınları, 2021), 90-95.

⁷³ Zeynüddin Muhammed Abdür-rauf b. Tacilarifin b. Ali el-Münavi, *Feyzü'l-Kadîr Şerhü'l-Câmiî's-Sağîr* (Mısır: el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, 1356), %/329.

(şartın imkansız olması sebebiyle cevabın da imkansız olması)⁷⁴ manasında kullanıldığını ifade etmektedir.⁷⁵ Buna göre Hz. Peygamber secde etmeyi emretmediği için (şartın imkansızlığı) Allah'tan başkasına secde edilmesi uygun değildir (cevabın imkansızlığı).

Yine rivâyetlerde peygamber de olsa uluhiyet makamına has olan ve aşırı sayılabilecek tutum ve davranışlar yasaklanmıştır.⁷⁶ Tetkik edilen bu rivâyette de görüldüğü gibi Hz. Peygamber, kendisinin fâni olduğunu belirterek aşırı ta'zim manasına gelebilecek söz ve fiiller konusunda ashâbı uyarmış ve bunun gibi ifrad derecesindeki yaklaşımları yasaklamıştır. Bir taraftan Hz. Peygamber, kendi şahsına karşı aşırı sayılabilecek ta'zim anlayışını yasaklarken diğer taraftan içinde yaşadığı toplumun birbirlerine karşı gösterdikleri ve bekledikleri aşırı ve abartılı saygının yersizliğini ifade etmiştir.⁷⁷

Rivâyetlerdeki önemli hususlardan bir diğeri ise kadının kocasına saygı göstermesinin, ona karşı sorumluluğunu yerine getirmesinin ve kocanın hanımı üzerindeki hakkının mübâlağalı bir şekilde ifade edilmesidir.⁷⁸ Bazı rivâyetlerde "*Birinin bir başkasına secde etmesini emretseydim kadının kocasına secde etmesini emrederdim.*" ifadesinden sonra kocanın hanımı üzerinde hakkından bahsedilmesi dikkat çekmektedir. Kütüb-i Sitte müelliflerinden İbn Mâce,⁷⁹ Ebû Dâvûd⁸⁰ ve Tirmizî⁸¹ secde rivâyetini "kocanın hanımı üzerindeki hakları" başlığı altına kaydetmişlerdir. Bu da mezkur muhaddislerin ilgili rivâyeti karı-koca

⁷⁴ "Lev" edatının anlamları ve işlevleri konusunda geniş bilgi için bk. Fatih Yediyıldız, "Arap Dilinde 'Lev' Edatı, İşlevleri ve Kur'an'daki Kullanımları", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (30 Aralık 2022), 767-794.

⁷⁵ Muhammed Müntasır el-, *Tefsîru'l-Müntasır el-Kettânî*, ts., 151/9.

⁷⁶ Bk. Mahmut Kavaklıoğlu, "Kendisine Yönelik Hatalı Yorumlar Karşısında Hz. Peygamber", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/15 (2009), 35-36.

⁷⁷ Eriş, "Eşler Arası Saygının Sınırı bağlamında 'Secde Hadisi'ne Bir Bakış", 80.

⁷⁸ Ebû'l-Ula Muhammed Abdurrahman b. Abdürrahim el- Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezi bi-şerhi Câmi'i't-Tirmizî* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 4/271.

⁷⁹ İbn Mâce, "Nikâh", 4.

⁸⁰ Ebû Dâvûd, "Nikâh", 40.

⁸¹ Tirmizî, *Tirmizî*, "Rada'", 10.

hakları ve sorumlulukları bağlamında anladıklarını göstermektedir. Ayrıca İbn Hacer ve Aynî (ö. 855/1451) gibi şârihler kocanın hanımı üzerindeki hakları sadedinde bu rivâyeti de zikretmişlerdir.⁸²

Diğer taraftan kadının kocasına secde etmesinden bahseden rivâyetler, Hz. Peygamber'in üslup ve anlatım özelliklerini dikkate alarak değerlendirilebilir. Zira Hz. Peygamber bazı hususları anlatırken bazen doğrudan anlatım üslubunu tercih ederken bazen de kıssa, temsili hikaye ve teğib-terhib gibi dolaylı anlatım üslubunu tercih etmektedir. Dolaylı anlatım kapsamındaki rivayetleri zahirine hamletmek, diğer bir ifadeyle bu rivayetlerde lafzî ve zahiri bir yaklaşımı benimsemek rivayetin altındaki asıl mana ve maksattan uzaklaşmaya sebep olacaktır.⁸³ Üzerinde durulan kadının kocasına secde etmesiyle ilgili rivayetin terğib ve terhib kapsamında değerlendirilmesi mümkündür. Buna göre rivayette bir taraftan kadının kocasına görev ve sorumluluğu mübalağalı bir ifadeyle özendirilmiş (terğib), diğer taraftan Allah'tan başkasına secde yapılması yasaklanmıştır (terhib).

Elbette İslam'da eşler arasındaki sevgi, saygı, görev ve sorumluluklar tek taraflı değildir. Başka bir ifadeyle kocanın da hanımına karşı sorumlulukları muhtelif âyet ve hadislerde ifade edilmiştir. Araştırma konusu yapılan rivâyet kadının kocasına karşı sorumluluğunu ifade etmesi sebebiyle meselenin bu yönü üzerinde durulmaktadır.

Öte yandan kadının kocasına sorumluluğunu hatırlatan bu rivâyet, âyet ve diğer hadislerle de tearuz halinde değildir. Müfessirlerin aşağıda verdiğimiz âyet hakkındaki açıklamaları dikkate alınrsa ilgili rivâyet bu

⁸² Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Mısır: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1380), 1/83; Bedruddin el-Aynî, *Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (Dâru'l-Fikr, ts.), 1/203.

⁸³ Hz. Peygamber'in üslûb ve anlatım tarzı konusunda geniş bilgi için bk. Mehmet Görmez, *Metodoloji Sorunu: Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanması* (Ankara: Otto, 2014), 312-334.

âyeti teyit edici niteliktedir. Azîmâbâdî (ö. 1911) de rivâyetin söz konusu âyete işaret ettiğini belirtmiştir.⁸⁴

*Allah'ın, (iki cinse) birbirinden farklı özellik ve lütuflar bahşetmesi ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar. Sâliha kadınlar sorumluluk sahibidirler; Allah'ın korumasına uygun olarak, kimsenin görmediği durumlarda da kendilerini korurlar...*⁸⁵

Katâde bu âyette zikredilen “فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ” ifadesini salihâ hanımlar Allah'a ve kocalarına karşı sorumluluklarını yerine getirenlerdir (itaatkarlardır), şeklinde açıklamıştır.⁸⁶

Mâtürîdî ise bu ifade hakkında üç ihtimalden bahsetmektedir: 1. Allaha itaat edenler, 2. Kocalarına itaat edenler, 3. Allaha ve kocalarına itaat edenler.⁸⁷

İfadenin en geniş manası nazarı dikkate alındığında, yani hem Allah'a hem de kocalarına karşı sorumluluk ifadesi ile “bir kişinin başka bir kişiye secde etmesini emretseydim kadının kocasına secde etmesini emrederdim” rivâyeti birbirini teyit etmektedir. Başka bir ifadeyle hem âyet hem de hadis kadına kocasının karşı sorumluluğunu ortaya koymaktadır. Eşler arasındaki haklar bağlamında bu âyet ve hadis kadını uyarmaktadır. Ancak başka âyet ve hadislerde de erkeğe sorumlulukları bildirilmektedir. Hatta bu âyetin baş tarafında “قَوَّامُونَ” ifadesi ile erkeğin hanımını korumasına, kollamasına, idare etmesine, mesken ve nafaka sorumluluğuna işaret edilmiş, kocanın hanımına hizmet etmesi istenmiştir.

⁸⁴ Muhammed Eşref b. Emîr el-Azîmâbâdî, *Avnü'l-Ma'bûd* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415), 6/126.

⁸⁵ en-Nisa 4/34.

⁸⁶ Ebu Bekir Muhammed b. İbrahim en-Neysâbûrî İbnü'l-Münzir, *Tefsîru'l-Kur'ân*, thk. Sa'd b. Muhammed es-Sa'd (Medine: Dâru'l-Meâsir, 1423/2002), 2/687.

⁸⁷ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-sünne*, thk. Mecdî Bâslûm (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1426/2005), 3/159.

Başka bir âyette erkeklerin kadınlar üzerinde hakkı olduğu gibi kadınların da erkekler üzerinde hakkı olduğundan bahsedilmekte,⁸⁸ ve erkeklerin kadınlara iyi davranması emredilmektedir.⁸⁹

Eşlerin birbirlerine karşı görev ve sorumlulukları sadedinde kocanın hanımına yönelik sorumluluklarını yerine getirmesi rivâyetlerde de ortaya konulmaktadır. Örneğin bir rivâyetle “kadınlar hakkında Allah’tan sakının. Zira siz onları Allah’ın emaneti olarak aldınız...” buyurulmaktadır.⁹⁰ Başka bir rivâyetle erkeğin hanımına karşı görevleri “yediğinden yedirmesi, giydiğinden giydirmesi, dövmemesi, hakaret etmemesi, evden kovmaması”⁹¹ şeklinde bildirilmiştir.

Bütün bu bilgiler eşlerin birbirleri üzerindeki haklarını ve sorumluluklarını ifade etmektedir. Bir yandan Kur’ân’ı Kerîm karı-kocanın görev ve sorumluluklarını açıklarken öbür yandan Hz. Peygamber aynı konulara dikkat çekmiştir. Bu yönlendirmelerin ve açıklamaların amacı erkeği ve kadını birbirine hizmetçi, köle yapmak değil, aile içerisinde huzur ve mutluluğu sağlamaktır. Ya da eşlerden birinin daha hayırlı ve faziletli olduğu da bu ifadelerden anlaşılmamaktadır. Zira İslam’da ne erkek kadından üstündür ne de kadın erkekten üstündür. Üstünlüğün tek sebebi takvadır.⁹² Kadın-erkek eş olarak gerek birbirlerine gerekse Allah’a karşı sorumluluklarını yerine getirdikleri zaman bunun mükafatını da göreceklidir. Bu bağlamda Yüce Allah, “Erkek olsun kadın olsun, kim inanmış bir insan olarak dünya ve âhirete yararlı işler yaparsa kesinlikle ona güzel bir hayat yaşatacağız ve böylelerinin ecirlerini de muhakkak surette yapmış olduklarının daha güzeliyle vereceğiz.”⁹³ buyurmaktadır.

⁸⁸ el-Bakara 228.

⁸⁹ en-Nisa 4/19.

⁹⁰ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmiu's-sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kâhire: İsâ'l-Bâbî'l-Halebî ve Şurakâ, 1374/1955), Hac, 147.

⁹¹ Ebû Dâvûd, Nikah, 41.

⁹² el-Hucurat 49/13.

⁹³ en-Nahl 16/97.

Özetle bu rivâyet, ibadet kastıyla sadece Allah'a secde edilebileceğini ve bu manadaki secdenin Allah'tan başka hiç kimseye yapılamayacağını, peygamber dahi olsa uluhiyet anlamı çağrıştıracak aşırı ta'zimde bulunulamayacağını, insanların birbirlerine karşı aşırı ve abartılı saygı göstermemesi ve böyle bir beklenti içine girmemelerini, kadının kocasına saygı göstermesi ve görev ve sorumluluklarını yerine getirmesini ihtiva etmektedir. Öte yandan rivâyette kadının kocasına secde etmesi istenmediği gibi kadının ikinci sınıf görülüp aşağılanması, tahkir edilmesi de murad edilmemiştir. Son olarak bu tarz rivâyetleri "ataerkil bir zihniyetin ürünü" olarak değerlendirip uydurma olduğunu söylemek de ilmî olmadığı gibi aynı zamanda işin kolayına kaçmaktır. Zira "ataerkil zihniyet" paralelinde âyetlerin olduğu da iddia edilebilir. Bu durumda ataerkil söylem ile bu âyetler nasıl bağdaştırılacaktır.

Sonuç

Kadının kocasına secde etmesinden bahseden rivâyetin ondan fazla sahâbî tarafından merfû olarak rivâyet edildiği ve temel hadis kaynaklarında yer aldığı görülmüştür. Rivâyet kaynaklarda "*Birinin bir başkasına secde etmesini isteseydim kadının kocasına secde etmesini emrederdim.*" şeklinde bazen yalın halde bazen de detaylı ve bir sebebi vürûdun içerisinde aktarılmıştır. Rivâyetlerdeki sebep-i vürûd niteliğindeki anlatımlar birbirinden farklı muhtevalara sahip olmakla birlikte rivâyetlerin kadri müstereğini oluşturan kısmı kadının kocasına secde etmesinden bahseden kısımdır. Sıhhat bakımından bu bölümün rivâyetin öncesinde ve sonrasındaki anlatımlardan daha güçlü olduğu anlaşılmaktadır.

Tetkik edilen bu rivâyetin makbûl ve zayıf birçok senedine ulaşılmıştır. Sahih li-zatıhi derecesinde isnadı tespit edilemese de Ebû Hureyre, Enes b. Mâlik, Abdullah b. Abbas, Kays b. Sa'd ve Gaylan b. Seleme gibi sahâbîlerden gelen isnadların hasen veya rivâyetlerin birbirini desteklemesiyle sahih li-gayrih derecesinde olduğu anlaşılmıştır. Hz. Âişe, Muâz b. Cebel, Zeyd b. Erkam, Sürâka b. Malik, Isme b. Malik, Abdullah b. Ebi Evfa, Büreyde ve Câbir tariklerindeki tenkitlerin daha fazla olması sebebiyle farklı derecelerde zayıf oldukları görülmüştür.

Diğer taraftan toplumsal algı ve anlayışlar bahsi geçen rivâyetle ilgili farklı yaklaşım ve tartışmalara kapı aralamıştır. Anlaşıldığı kadarıyla

bu rivâyet kadını ne ötekileştirmekte ne köleleştirmekte ne de ikincil bir sınıf olarak görmektedir. Bu sebeple üzerinde durduğumuz rivâyet gibi hassas konulardan bahseden rivâyetlere soğuk kanlı ve teennî ile yaklaşmak daha isabetli sonuçlara ulaştıracaktır. Bu bağlamda bu ve benzeri rivâyetleri sadece lafzından hareketle bir kenara itmek yerine onun altında yatan mana, maksat ve mesaja yoğunlaşmak daha doğru olacaktır. İlgili rivâyete karı-koca hakları perspektifinden bakıldığında kocanın hanımı üzerindeki hakkının vurgulandığı görülecektir. Buna göre kadının kocasını mutlu etmek ve aile saadetini gerçekleştirmek için elinden geleni ortaya koymalıdır. Yine karı-koca hakları bağlamında kocanın rolüne bakıldığında kadının rolünden farklı olmadığı görülecektir. O da hanımı gibi ailenin huzuru, geçimi, koruması için hanımına karşı görevlerini yerine getirecektir. Başka pek çok rivâyette kocanın görev ve sorumluluğunun ifade edildiği gibi araştırma konusunu oluşturan rivâyet ise kadın cihetinden, kadının görev ve sorumluluklarını hatırlatmakta ve kocanın hanımı üzerindeki hakkını dile getirmektedir.

Ayrıca rivâyette karı-koca haklarına işaret edilmekle birlikte tevhîd inancına da vurgu yapılarak secdenin yalnızca Allah’a yapılacağı emredilmiş ve bir başkasına secde edilmesi yasaklanmıştır. Diğer yandan rivâyette gerek peygamber gerekse sair insanlar arasında ölçülü bir saygı anlayışının bulunmasının önemi ve gerekliliği vurgulanmıştır.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût, Adil Mürşid. Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 1401.
- Arsel, İlhan. *Şeriat ve Kadın*. İstanbul: Kurtiş, 1991.
- Ateş, Ali Osman. *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2000.
- Aydın, Mehmet Âkif. “Aile”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 26 Temmuz 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/aile>
- Aynî, Bedruddin el-. *Umdetu’l-Kârî Şerhu Sahihi’l-Buhârî*. Dâru’l-Fikr, ts.
- Azîmâbâdî, Muhammed Eşref b. Emîr el-. *Avnü’l-Ma’bûd*. 14 Cilt. Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2. Basım, 1415.

- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424.
- Bûsîrî, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Ebî Bekir el-. *Misbâhu'z-zücâce fi zevâidi İbn Mâce*. thk. Muhammed el-Müntekâ el-Kişnâvî. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Arabiyye, 1403.
- Coşkun, Selçuk. *Hadîse Bütüncül Bakış: Tesbît-Anlama-Anlatma Bağlamında Bir İnceleme*. İstanbul: İFAV, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 3. Basım, 2016.
- Dalgın, Nihat. "Secde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/271-272. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân ed-. *es-Sünen*. thk. Hüseyin Selim Esedü'd-Dârânî. Dâru'l-Muğnî, 1412/2000.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eşas es-Sicistânî. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaût. Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430.
- Ebû'l-Ula Muhammed Abdurrahman b. Abdürrahim el- Mübârekfûrî. *Tuhfetü'l-ahvezi bi-şerhi Câmiî't-Tirmizî*. 10 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Eriş, Hatice. "Eşler Arası Saygının Sınırı bağlamında 'Secde Hadisi'ne Bir Bakış". *Akademik-Us* 6/1 (29 Haziran 2022), 61-86.
- Garaudy, Roger. *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*. çev. Cemal Aydın. İstanbul: Timaş Yayınları, 14. Basım, 2021.
- Görmez, Mehmet. *Metodoloji Sorunu: Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında*. Ankara: Otto, 4. Basım, 2014.
- Hâkim en-Neysâbûrî, Ebû Abdillâh el-Hâkim Muhammed b. Abdillâh. *el-Müstedrek ala's-Sahihayn*. thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411.
- İbn Adî, Ebû Ahmed b. Adî el-Cürcânî. *el-Kâmil fi duaî'ricâl*. thk. Adil Ahmed, Ali Muhammed. Beyrut: el-Kütübü'l-İlmiyye, 1418.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1952.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed. *el-Musannef fi'l-ehadîs ve'l-âsâr*. thk. Kemal Yusuf el-Hût. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1409.

- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahihi'l-Buhârî*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 13 Cilt. Mısır: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1380.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Lisanü'l-mîzân*. thk. Abdülfettah Ebû Gudde. Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2002.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Takrîbü't-tehzîb*. thk. Muhammed Avvâme. Suriye: Dâru'r-Reşid, 1406.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Tehzîbu't-tehzîb*. thk. İbrahim ez-Zeybek, Adil Mürşid. Müessesetü'r-Risâle, 1995.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibban b. Ahmed b. Ebi Hatim el-Bustî. *es-Sikât*. thk. es-Seyyid Şerefüddin Ahmed. Dâru'l-Fikr, 1975.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Ebî Hâtim el-Bustî. *Sahihu İbn Hibbân*. thk. Şuayb el-Arnaût. 16 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1408.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvînî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabi, ts.
- İbnü'l-Münzir, Ebu Bekir Muhammed b. İbrahim en-Neysâbü'rî. *Tefsîru'l-Kur'ân*. thk. Sa'd b. Muhammed es-Sa'd. Medine: Dâru'l-Meâsir, 1423/2002.
- İbrahim Mustafa vd. *el-Mu'cemu'l-Vasît*. Kâhire: Mecmeu'l-Lüğati'l-Arabiyye, 2. Basım, 1392/1972.
- İclî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh. *es-Sikât*. thk. Abdülalîm Abdülazîm. Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1405.
- Kavaklıoğlu, Mahmut. "Kendisine Yönelik Hatalı Yorumlar Karşısında Hz. Peygamber". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/15 (2009), 31-58.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-. *Te'vîlâtü Ehli's-sünne*. thk. Mecdî Bâslûm. 10 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1426/2005.

- Mizzî, Cemalüddin Ebü'l-Haccâc Yusuf b. Abdirrahmân. *Tehzîbü'l-kemâl fi esmâî'r-ricâl*. thk. Beşşar Avvâd Maruf. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1992.
- Moğultay b. Kılıç. *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fi Esmâî'r-Ricâl*. thk. Muhammed Osman. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011.
- Muhammed Müntasır el-. *Tefsîru'l-Müntasır el-Kettânî*, ts.
- Münavi, Zeynüddin Muhammed Abdür-rauf b. Tacilarifin b. Ali el-. *Feyzü'l-Kadîr Şerhü'l-Câmiî's-Sağîr*. 6 Cilt. Mısır: el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, 1356.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmiu's-sahih*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Kâhire: İsâ'l-Bâbi'l-Halebî ve Şurakâ, 1374/1955.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb en-. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. thk. Şuayb el-Arnaût. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421.
- Safedî, Ebü's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh es-. *el-Vâfi bi'l-vefeyât*. thk. Ahmed el-Arnaût, Türkî Mustafa. 29 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâs, 1420/2000.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. thk. Hamdî b. Abdilmecid. Kâhire: Mektebetü İbn Teymiyye, 2. Basım, ts.
- Tekin Önür, Huriye - Güneş, Engin. "Kadınlarla İlgili Uydurma Hadislerin Kadınların Rol Davranışları Üzerine Etkisi: Kütahya İmam Hatip Lisesi Örneği". *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi* 6/3 (31 Temmuz 2008), 1-12.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa et-. *es-Sünen*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir-Muhammed Fuâd Abdülbâkî vd. Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Beyânî, 1395.
- Yediyıldız, Fatih. "Arap Dilinde 'Lev' Edatı, İşlevleri ve Kur'an'daki Kullanımları". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (30 Aralık 2022), 767-794.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *el-Kâşif fi marifetin men lehû rivâye fi'l-Kütübi's-Sitte*. thk. Muhammed Avvâme, Ahmed Muhammed Nemir el-Hatîb. 2 Cilt. Cidde: Dâru'l-Kible li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, 1992.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *el-Müstedrek mea't-Telhîs*. 4 Cilt. Haydarâbâd: Dâru'l-Meârif, 1340.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Mîzânu'l-i 'tidâl fi nakdi'r-ricâl*. thk. Ali Muhamme el-Becâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1382.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnaût. 25 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım, 1405.